

Απόστολος Πιερρής

*Ο Αλκαμένης και το Δυτικό Αέτωμα
του Ναού του Διός στην Ολυμπία.*

*Προβλήματα Μορφολογικής και Υφολογικής
Ταυτότητας στο Πρώιμο Κλασσικό.*

Das Neue, das im 5. Jahrhundert in Griechenland erblühte, das aus der archaischen Kunst die klassische, aus dem Knaben den Mann gemacht hat, ist nicht die Folge des grossen Freiheitskrieges gegen die Perser gewesen. Im Gegenteil: man könnte sagen, dieses Neue hat die nationalen Kämpfe heraufbeschworen.

E. Buschor, *Die Skulpturen des Zeustempels zu Olympia*, αρχή.

Το Νέο που φανερώνεται στο Κλασσικό περιελάμβανε μια ηυξημένη αυτοσυνειδησία και πεπρωμένη αυτοκατάφαση του Ελληνισμού στην ταυτότητά του. Στην Αθήνα του Χρυσού Αιώνα παίζεται το πλήρες δράμα.

Τέτοια αυτοκαταφασκόμενη αυτοσυνειδησία ενώπιον της Μοίρας του ανθρώπου διεκήρυξαν οι Ηλείοι με την επέκταση και εμπέδωση της κυριαρχίας τους στην περιφέρεια της Δυτικής Πελοποννήσου και την ίδρυση του ναού του Διός από τα λάφυρα αυτής της προβολής ισχύος τους (και αναμφισβήτητα και από τα έσοδα της διαχείρισης της Ολυμπίας). Δεν πρέπει να ξεχνάμε το γενικώτερο πλαίσιο όταν μελετούμε την τέχνη του ναού: πρόκειται για μια «δήλωση», μια χειρονομία και στάση, για μια τυπική Ελληνική επί-δειξη.

Στην προηγούμενη και πρώτη εκδήλωση για την ναϊκή πλαστική στην Ολυμπία, επεσήμανα και ανέλυσα ουσιαστικές μορφολογικές και υφολογικές παραμέτρους που διαφοροποιούν την τέχνη των τριών ομάδων του πλαστικού διακόσμου (τα δύο αετώματα και οι μετόπες. Στην παρουσίαση επικεντρώθηκα κυρίως στα αετώματα επιφυλασσόμενος να αναπτύξω τον ιδιοχαρακτήρα των μετοπών σε χωριστή εκδήλωση). Κύριες παραμέτρους προσδιώρισα την γενική σύνθεση, την πτυχολογία, την τεκτονική του ανδρικού και του γυναικείου σώματος, την απόδοση της φύσης του ίππου. Οι διαφορές στις παραμέτρους αυτές των τριών ομάδων απεδείχθησαν συγκλίνουσες, και άρα δεν πρόκειται για τυχαίες διαφοροποιήσεις στατιστικού χαρακτήρα. Το μέγεθος και η ποιότητα των έργων κάνει εξ άλλου κατ' αρχήν δυνατή την ταυτοποίηση των μαέστρων που ήσαν αντίστοιχα υπεύθυνοι γι αυτά, μεταξύ των γνωστών πρώτων καλλιτεχνών της εποχής.

Η ιδιαίτερη, ασυνήθιστη, ρητή και ανεπιφύλακτη αναφορά του Πausανία στον αρχιτέκτονα του ναού και τους μαέστρους των δυο αετωμάτων (αυτό που δεν το ξέρει σίγουρα, τον αρχιγλύπτη των μετοπών, δεν το λέει), κάνει φυσικό να αρχίσουμε την έρευνα για το δυτικό αέτωμα από τον Αλκαμένη, ένα καλλιτέχνη δεύτερο μόνο ως προς τον Φειδία, ο οποίος και αυτός εργάστηκε εν συνεχεία στην Ολυμπία δημιουργώντας το χρυσελεφάντινο άγαλμα του Διός για τον ναό του.

Αυτή η σύγκριση ουσιαστικών ιδιοχαρακτηρικών μορφής και ύφους του δυτικού αετώματος με την τέχνη του Αλκαμένη, όπως μπορεί αυτή να προσδιορισθεί από αναγνωρίσιμα αντίγραφα έργων του, θα είναι το πρόβλημα που θα αναλύσω στην δεύτερη αυτή εκδήλωση παρουσίασης των μελετών μου για τον πλαστικό διάκοσμο του ναού. Σκοπός μου είναι να θέσω εκ νέου και εξ αρχής το πρόβλημα, να

προσδιορίσω τους όρους επίλυσής του και να υποστηρίξω την προτεινόμενη λύση με βάση όλα τα σχετικά φιλολογικά και αρχαιολογικά δεδομένα.

[Η αρχαία κριτική συχνά αναφερόταν στην ύψιστη τριάδα της κλασσικής τέχνης, Πολύκλειτο, Φειδία, Αλκαμένη. Η επιγραμματική διατύπωση του γενικού χαρακτήρα του καλλιτεχνικού ύφους των παρέχεται από τον Quintilianus:

Diligentia ac décor in Polycleto supra ceteros, cui quamquam a plerisque tribuitur palma, tamen ne nihil detrahatur, deesse pondus putant. Nam ut humanae formae decorum addiderit supra verum, ita non explevisse deorum auctoritatem videtur. Quin aetatem quoque graviorem dicitur refugisse, nihil ausus ultra leves genas. At quae Polycleto defuerunt, Phidiae atque Alcameni dantur. Phidias tamen diis quam hominibus efficiendis melior artifex traditur, in ebore vero longe citra aemulum, vel si nihil nisi Minervam Athenis aut Olympium in Elide Jovem fecisset: cuius pulchritude adjecisse aliquid etiam receptae religioni videtur; adeo majestas operis deum aequavit.

Quintilianus, *Institutio Oratorica*, XII, 10, 7-9

Από την γραφική και απλοϊκή διήγηση του Τζέτζη για την σύγκριση Φειδία και Αλκαμένη πρέπει να εξαγάγουμε το σημαντικό σημείο της υποκείμενης Ελληνιστικής αισθητικής κριτικής. (Τζέτζης, *Χιλιάδες*, VIII, 340 sqq., = Nos 772, 810 Overbeck = No 24 Capuis).

Στην σύγχρονη έρευνα, βασικό έργο για τον Αλκαμένη, με ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις και θεωρίες, είναι το βιβλίο του Sir Charles Walston (Waldstein), *Alcamenes and the Establishment of the Classical Type in Greek Art*, 1926. Το δεύτερο μέρος είναι αφιερωμένο στο θέμα των γλυπτών της Ολυμπίας. Ο Walston υποστηρίζει τις αποδόσεις του Πανσανία, στον Παιώνιο το ανατολικό, στον Αλκαμένη το δυτικό αέτωμα. –

Τρεις μονογραφίες στην σειρά του Winckelmannsprogramm της Arcaeologischen Gesellschaft zu Berlin, σε απόσταση γενεάς η μια από την άλλη, με την υπογραφή σπουδαίων μελετητών της Αρχαίας Τέχνης, διατρέχουν τον 20 αιώνα. 1/ Br. Schröder, *Alkamenes-Studien*, No. 79, 1921; 2/ E. Laglotz, *Alkamenes-Probleme*, No. 108, 1952; 3/ W.-H. Schuchhardt, *Alkamenes*, No. 126, 1977. –

Χρήσιμη η συλλογή του L. Capuis, *Alkamenes, Fonti storiche e archeologiche*, 1968. –

Ιδιαίτερα σημαντικό το έργο του H. Schrader, *Phidias*, 1924. Εκτεταμένη αναφορά στα γλυπτά της Ολυμπίας (Κεφάλαιο *Die Meister der Olympiaskulpturen*, pp. 103-141), στα δύο ονόματα του Πausanία σε σχέση με τα γλυπτά αυτά (Κεφ. *Alkamenes und Paionios und die Olympiaskulpturen*, pp. 142-176), σε αποδιδόμενα έργα στον Παιώνιο (Κεφ. *Vermutete Werke des Paionios*, pp. 177-183) και στον Αλκαμένη (Κεφ. *Vermutete Werke des Alkamenes*, pp. 184-210). –

Για το αποφασιστικής σημασίας (αμφισβητούμενο) σύμπλεγμα της Πρόκνης και του Ίτυ στο Μουσείο της Ακρόπολης δείτε H. Knell, *Die Gruppe von Prokne und Itys*, Antike Plastik, Lieferung XVII, 1978, Teil 1, pp.9-20, Tafeln 1-9. Στις σελίδες 17-18 πλήρης κατάλογος των προηγούμενων μελετών και θέσεων επί του ζητήματος.

Για τον λαμβάνοντα θέση Δισκοβόλο δείτε P.C. Bol, *Der Antretende Diskobol*, Liebighaus Monographie, Band 17 (με λάθος απόδοση στον Ναυκύδη)

Για την Αφροδίτη εν Κήποις cf. M.Brinke, *Die Aphrodite Louvre-Neapel*, Antike Plastik, Lieferung 25, 1996, pp. 7-64, Tafel 1-50. – Λάθος δρόμο παίρνει ο E. Langlotz, *Aphrodite in der Gärten*, 1954].

19 Μαρτίου 2018